

GENEREL REGIONÁLNÍHO A NADREGIONÁLNÍHO ÚSES NA ÚZEMÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE

RNDr. Jiří Kocián

AGERIS s. r. o., Jeřábkova 5, 602 00 Brno

jiri.kocian@ageris.cz

Úvod

V roce 2003 byly zahájeny práce na hlavním strategickém územně plánovacím podkladu pro území Jihomoravského kraje – na územní prognóze. Podle původního předpokladu měla územní prognóza z hlediska ÚSES využít jako podkladu především přehledné dokumentace limitů využití území zpracované zvláště pro jednotlivé okresy kraje, kde jednu ze zastoupených kategorií tzv. přírodních limitů tvoří i nadregionální a regionální ÚSES.

Vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES v dokumentacích limitů vycházelo v první řadě z platných územně plánovacích dokumentací, doplněných o územně technický podklad regionálních a nadregionálních ÚSES ČR tam, kde dosud nebyla žádná územně plánovací dokumentace schválena. Při analýze stávajících závazných vymezení ÚSES ovšem byla zjištěna celá řada různých nesrovnalostí, která postavení těchto vymezení jako platných limitů využití území výrazně relativizuje.

Druhou možností, která se nabízela, bylo úplné převzetí územně technického podkladu regionálního a nadregionálního ÚSES ČR (dále jen ÚTP R+NR ÚSES). Tím by se ovšem proces vymezení regionálního a nadregionálního ÚSES na území Jihomoravského kraje posunul zpět do poloviny 90. let 20. století, přestože v mezidobí vznikla celá řada navazujících podkladů, zpřesňujících trasování biokoridorů a vymezení biocenter.

Poživatel územní prognózy, odbor územního plánování a stavebního řádu Krajského úřadu JmK, se tedy rozhodl zadat vypracování nového územně plánovacího podkladu - **Generelu regionálního a nadregionálního ÚSES na území Jihomoravského kraje** - vycházejícího z ÚTP R+NR ÚSES a odstraňujícího nejzávažnější nedostatky a pochybení dosud platného vymezení ÚSES.

Biogeografická diferenciac

Biogeografická diferenciac území Jihomoravského kraje byla provedena podle publikace Biogeografické členění České republiky (M. Culek a kol., 1996).

Území Jihomoravského kraje je z hlediska základního biogeografického členění nejvíce heterogenní částí naší republiky. Zasahují sem obě u nás zastoupené biogeografické provincie (**provincie střeoevropských listnatých lesů a provincie panonská**) a tři ze čtyř u nás rozlišovaných podprovincií (**podprovincie hercynská, západokarpatská a severopanonská**). Hranice mezi biogeografickými provinciemi a jednotlivými podprovinciemi není většinou příliš ostrá.

Do **hercynské podprovincie** patří severní, severozápadní a západní část kraje, do **západokarpatské podprovincie** východní část kraje, do **severopanonské podprovincie** celkově níže položené partie kraje v jeho jižní části.

Důležitými jednotkami z hlediska nadregionálního a regionálního ÚSES jsou však zejména **bioregiony a biochory**.

Bioregiony jsou základními jednotkami pro vymezení reprezentativních nadregionálních biocenter a rámcovými jednotkami pro hodnocení reprezentativnosti a funkčnosti regionálního ÚSES. Na území Jihomoravského kraje zasahuje celkem 17 bioregionů, z toho 8 patří do hercynské podprovincie, 4 do karpatské podprovincie a 5 do severopanonské podprovincie.

Biochory jsou základními jednotkami pro vymezení reprezentativních regionálních biocenter a rámcovými jednotkami pro hodnocení reprezentativnosti a funkčnosti místního (lokálního) ÚSES. Přestože zpracování nového typologického členění na úrovni biochor probíhá již několik let, nebylo dosud oficiálně ukončeno a publikováno, a nebylo tudíž možno ho pro návrh krajského generelu ÚSES využít.

Základní podklady

Po zpracování krajského generelu regionálního a nadregionálního ÚSES bylo nutné shromáždit nejrůznější podklady. Z podkladů obsahujících vymezení regionálního a nadregionálního ÚSES byly využity především:

- ÚTP R+NR ÚSES,
- dokumentace limitů využití území jednotlivých okresů, obsahující schematizované vymezení regionálního a nadregionálního ÚSES podle tehdy platné územně plánovací dokumentace,
- územně plánovací dokumentace schválená až po zpracování dokumentací limitů,
- aktuální návrhy a koncepty územních plánů,
- schválené návrhy společných zařízení v rámci komplexních pozemkových úprav,
- existující okresní generely ÚSES,
- zpřesněná vymezení nadregionálních biocenter od AOPK.

V rámci těchto podkladů byla největší pozornost věnována ÚTP R+NR ÚSES jako základnímu koncepčnímu podkladu pro koordinovaný návrh nadregionálního a regionálního ÚSES na území celé republiky a dokumentacím limitů využití území shrnujícím vymezení ÚSES v územních plánech.

Kapitola věnovaná **ÚTP R+NR ÚSES** zahrnuje jednak **část informativní** s popisem celkového pojetí nadregionálního a regionálního ÚSES a jednotlivých biocenter a biokoridorů, jednak **část analytickou** věnující se existenci různých typů problémů a nejasností spjatých s pojetím nadregionálního a regionálního ÚSES v ÚTP. Bylo zjištěno celkem 11 následujících zásadnějších typů problémů a nejasností:

- chybějící důležité popisné informace regionálního ÚSES,
- jednoznačné hranice nadregionálních biocenter,
- pojem „osa nadregionálního biokoridoru“,
- význam a pojetí ochranných zón os nadregionálních biokoridorů,
- překročení limitující délky dílčích úseků os nadregionálních biokoridorů a regionálních biokoridorů,
- existence „slepých“ větví nadregionálního a regionálního ÚSES,
- nemožnost dodržení deklarovaných cílových ekosystémů v celých průbězích os nadregionálních biokoridorů,

- kontrastní změny typů cílových ekosystémů v rámci jedné osy nadregionálního biokoridoru,
- propojení charakterem zcela odlišných regionálních biocenter,
- rozpory s platnou územně plánovací dokumentací,
- chybějící aktualizace.

Kapitola věnovaná **dokumentacím limitů využití území** obsahuje jednak obecnou charakteristiku zjištěných zásadních problémů a nesrovnalostí, jednak specifikaci problémů podle jednotlivých okresů. Obecné problémy a nesrovnalosti jsou v zásadě trojího typu:

- chybějící návaznosti na hranicích řešených území,
- chybějící vazba na ÚTP R+NR ÚSES,
- věcné chyby řešení uvnitř území.

Krajský generel ÚSES – základní zásady koncepce

Návrh generelu nadregionálního a regionálního ÚSES Jihomoravského kraje vychází v první řadě z územně technického podkladu regionálních a nadregionálních ÚSES ČR. V návaznosti na ÚTP R+NR ÚSES jsou pak v různé míře zohledněny také další výše popsané dokumentace obsahující ÚSES (územní plány, okresní generely ÚSES, pozemkové úpravy atd.), a to především v závislosti na tom, zda tyto dokumentace vycházejí z ÚTP R+NR ÚSES a zpřesňují jeho řešení ÚSES či nikoliv.

Jelikož však analýza řešení nadregionálního a regionálního ÚSES v ÚTP R+NR ÚSES a v ostatních typech dokumentací odhalila řadu nesrovnalostí a problémových míst (viz výše), nebylo možno pouze provést zpřesnění nadregionálního a regionálního ÚSES vyplývající z dokumentací ÚSES vycházejících z ÚTP R+NR ÚSES. Bylo nutno zasáhnout i do vlastního koncepčního řešení ÚSES obsaženého v ÚTP R+NR ÚSES.

Celkové pojetí nadregionálního a regionálního ÚSES v krajském generelu vychází z **principu ucelených větví ÚSES**, tvořených logickými sledy typově příbuzných a funkčně souvisejících navazujících nadregionálních a regionálních biocenter a biokoridorů. Základním kritériem pro určení typové příbuznosti a funkční souvislosti navazujících biocenter a biokoridorů (a tedy pro správné sestavení větve ÚSES) patřících k určité hierarchické úrovni ÚSES (v našem případě nadregionální či regionální) je příbuznost zastoupených stanovišť. Zásadní zohledněnou charakteristikou stanovišť pak je jejich hydrický režim (vodní poměry), relativně s dostatečnou přesností zjištělný z podkladových materiálů, jež byly k dispozici. Typickými příklady logických větví nadregionálního a regionálního ÚSES jsou větve vázané na průběh výrazných říčních údolí – na území Jihomoravského kraje zejm. údolí Moravy, Dyje, Svatky, Jihlavy, Rokytne, Oslavy, Svitavy.

Na základě hydrického režimu stanovišť je možno rozlišit dva základní typy větví nadregionálního a regionálního ÚSES:

- větve ÚSES **bez významnějšího ovlivnění podzemní vodou**, procházející přednostně hydricky normálními až suššími stanovišti (obecně **mezofilní větve ÚSES** v širším slova smyslu),
- větve ÚSES **s významným ovlivněním podzemní vodou**, procházející téměř výhradně podmáčenými až vlhkými (mokrymi až zamokřenými, příp. i rašelinnými) stanovišti (obecně **hydrofilní větve ÚSES** v širším slova smyslu).

V případě nadregionálního ÚSES je princip větví ÚSES v zásadě obsažen v pojetí os nadregionálních biokoridorů v ÚTP R+NR ÚSES, s výjimkou výše obecně popsaných případů kontrastních změn typů cílových ekosystémů v průběhu jedné osy NRBK.

V případě regionálního ÚSES není použití principu větví ÚSES z ÚTP R+NR ÚSES v řadě případů patrné, a to především proto, že nejsou k dispozici dostatečné popisné údaje pro skladebné části regionálního ÚSES (viz výše). Některá rámcová vymezení skladebných částí regionálního ÚSES (zejména biokoridorů vedených v údolích vodních toků) pak umožňují rozličné interpretace (vedení svahy či dnem údolí, tedy ve zcela rozdílných stanovištních podmínkách). Bylo tedy nutné v rámci krajského generelu ÚSES provést sjednocení principů pro určení polohy a vymezení těchto skladebných částí regionálního ÚSES podle příbuznosti navazujících stanovišť.

Zvláštní zmínku si zaslouží ochranné zóny nadregionálních biokoridorů, jejichž vymezení nebylo s ohledem na výše popsané nejasnosti ve srovnání s ÚTP R+NR ÚSES nijak upravováno.

Celkový návrh vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES na území Jihomoravského kraje je tedy výslednicí snahy o koncepčně jednotné pojetí odstraňující všechny nejzávažnější nedostatky aktuálně platných vymezení ÚSES (včetně ÚTP R+NR ÚSES) a zároveň v maximální možné míře zohledňující stávající vyhovující vymezení.

Úpravy a změny vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES

Z uvedených základních zásad koncepce krajského generelu nadregionálního a regionálního ÚSES vyplývá, že bylo nutno ve srovnání s podkladovými dokumentacemi nutno návrh ÚSES v různé míře upravovat či měnit. Ve srovnání s ÚTP R+NR ÚSES (základním koncepčním podkladem) lze rozlišit **upřesnění** uvedená jako přípustná v Návodu na užívání ÚTP R+NR ÚSES z roku 1998 a **změny** nad uvedený rámec přípustnosti.

Upřesnění provedená v krajském generelu ÚSES v souladu s Návodem na užívání ÚTP R+NR ÚSES je možno členit do čtyř základních typů:

- upřesnění vymezení nadregionálních biocenter,
- upřesnění trasování os nadregionálních biokoridorů,
- upřesnění vymezení regionálních biocenter,
- upřesnění trasování a vymezení regionálních biokoridorů.

Za **změny** vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES oproti ÚTP R+NR ÚSES je třeba považovat veškeré zásadní zásahy do původní koncepce řešení nadregionálního a regionálního ÚSES v ÚTP R+NR ÚSES nad rámec výše popsaných upřesnění. V obecné rovině je možno rozlišit pět základních typů navržených změn vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES:

- rozsáhlejší koncepční změny v rozložení skladebných částí nadregionálního a regionálního ÚSES,
- významnější změny trasování os nadregionálních biokoridorů a regionálních biokoridorů,
- změny polohy regionálních biocenter,
- návrhy nových nutných regionálních biocenter,
- změny biogeografického významu biokoridorů.

Velká část změn vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES oproti ÚTP R+NR ÚSES je v krajském generelu ÚSES řešena **variantně**, a to pro zjednodušení většinou pouze ve dvou variantách (i když se často nabízí celá škála možných variant řešení), přičemž jedna varianta je vždy označena jako základní a druhá varianta jako náhradní. Ve většině případů tvoří základní varianta výrazně preferované řešení (obvykle varianta s výraznějšími změnami oproti ÚTP R+NR ÚSES) s tím, že náhradní varianta (obvykle s menšími změnami oproti ÚTP R+NR ÚSES, avšak s nižším významem pro celkovou koncepci řešení ÚSES) by měla být uplatňována až v případě prokázání neprůchodnosti řešení základní doporučené varianty. V ostatních případech (v následujícím popisu konkrétních změn vždy rozlišených) jsou obě varianty řešení vcelku rovnocenné nebo téměř rovnocenné.

Je třeba také zdůraznit skutečnost, že zdaleka ne ve všech případech jde o změny zcela nové, objevující se poprvé až v krajském generelu ÚSES. Některé změny byly totiž provedeny již v podkladových podrobnějších dokumentacích ÚSES, navazujících na ÚTP R+NR ÚSES, odkud byly do krajského generelu ÚSES pouze převzaty. Jelikož se však drtivá většina těchto změn dosud nepromítla zpětně do ÚTP R+NR ÚSES (viz problémy chybějící aktualizace ÚTP), jsou v konkrétních popisech uváděny i tyto změny. Návrhy těchto změn už jsou většinou invariantní.

Veškeré navržené zásadní **změny** řešení nadregionálního a regionálního ÚSES oproti ÚTP R+NR ÚSES jsou v krajském generelu ÚSES **konkrétně popsány**. Ve struktuře popisu se objevuje vždy:

- číselné označení lokality popisované změny (nebo funkčně souvisejícího souboru popisovaných změn), odpovídající číselnému označení v návrhových mapách 1 : 25 000,
- rámcová specifikace území s navrženou změnou, včetně označení mapových listů Základní mapy ČR 1 : 25 000, na nichž se lokalita popisované změny nachází,
- popis výchozího stavu podle ÚTP R+NR ÚSES a většinou i konkrétních problémů a nesrovnalostí, které vyvolaly potřebu navržené změny,
- popis vlastní navržené změny s případným rozlišením variant řešení.

Počet lokalit popisovaných změn nakonec dosáhl čísla 106.

Členění skladebných částí nadregionálního a regionálního ÚSES

Navržené skladebné části nadregionálního a regionálního ÚSES jsou v krajském generelu ÚSES v první řadě členěny obecně **podle funkčního typu** (biocentrum, biokoridor) a **biogeografického významu** (nadregionální, regionální). V případě nadregionálních biokoridorů jsou rozlišeny osy a ochranné zóny. S ohledem na potřebu stanovit základní prostorový regulativ pro budoucí upřesňování polohy a vymezení konkrétních skladebných částí ÚSES byly jednotlivé skladebné části (prvky) ÚSES obsažené v základní variantě návrhu (s výjimkou ochranných zón nadregionálních biokoridorů) dále rozříděny **podle určitosti lokalizace** do tří kategorií:

- prvek s jednoznačnou lokalizací (umístěním),
- prvek s doporučenou lokalizací (umístěním),
- prvek se směrnou lokalizací (umístěním).

V případě regionálních biokoridorů a os nadregionálních biokoridorů přitom může být určitost lokalizace u jejich dílčích úseků různá (např. část jednoho regionálního biokoridoru má lokalizaci doporučenou a část lokalizaci směrnou).

Jednoznačně lokalizovanými prvky ÚSES jsou:

- všechna nadregionální biocentra – jejich poloha je jednoznačně daná již v ÚTP R+NR ÚSES,
- regionální biocentra zařazená v ÚTP R+NR ÚSES do kategorie „biocentrum vymezeno“,
- izolovaná regionální biocentra unikátního charakteru,
- vodní osy nadregionálních biokoridorů (nebo jejich části), pokud v daném území při aktuálním stavu krajiny neexistuje jiná varianta funkčního řešení (další ramena téhož vodního toku v široké říční nivě),
- regionální biokoridory (nebo jejich části) vedené v přímé vazbě na vodní toky (obdobu vodních os NRBK), opět pokud v daném území při aktuálním stavu krajiny neexistuje jiná varianta funkčního řešení.

Jednoznačná lokalizace prvku ÚSES by pro další upřesňování jeho vymezení měla být (v případě zachování celé větve ÚSES, jejíž je prvek nezbytnou součástí) závazná. Zásadní změna polohy jednoznačně lokalizovaného prvku ÚSES by vedla k neúčelnému či dokonce zcela nesprávnému vymezení ÚSES.

Doporučeně lokalizované jsou prvky ÚSES tehdy, kdy pro jejich konkrétní umístění v krajině existují z pohledu tvorby ÚSES objektivní důvody, vyplývající z přírodních podmínek a stávajícího využití krajiny – např. umístění biocentra v prostoru ekologicky cenné lokality na stanovištích, odpovídajících celkovému charakteru příslušné větve ÚSES, trasování mezofilního biokoridoru v krátkých příkrých zalesněných svazích údolí nejvhodnějších pro migraci bioty aj. Doporučená lokalizace prvku ÚSES není pro další upřesňování jeho polohy a vymezení závazná, nicméně směřuje k co nejúčelnější tvorbě ÚSES s ohledem na jeho funkčnost a nezřídka i s ohledem na potřebné náklady na jeho realizaci.

Směrně jsou lokalizovány prvky ÚSES tehdy, když je možno jejich umístění do značné míry přizpůsobit jiným zájmům v území, aniž by byly popřeny základní přírodovědné principy tvorby ÚSES (např. uvnitř relativně homogenních partií lesních celků či intenzivně zemědělsky využívané krajiny). Konečné umístění směrně lokalizovaných prvků ÚSES pak může při dalším zpřesňování polohy doznat oproti předložené podobě výrazných změn.

Kartografické zpracování krajského generelu nadregionálního a regionálního ÚSES

Kartografické zpracování krajského generelu nadregionálního a regionálního ÚSES vychází především z celkové koncepce jeho tvorby a z požadavku na jeho začlenitelnost do prostředí geografických informačních systémů (GIS). Tiskovým výstupem kartografické části krajského generelu ÚSES je sada map měřítka 1 : 25 000 v kladu listů Základní mapy ČR 1 : 25 000 na podkladu digitálního modelu území DMU 25.

Způsob kartografického vyjádření jednotlivých skladebných částí ÚSES v mapách 1 : 25 000 odpovídá zvolenému měřítku. Veškeré navržené skladebné části nadregionálního a regionálního ÚSES jsou rozlišeny podle svého funkčního typu a biogeografického významu na nadregionální biocentra, regionální biocentra, osy nadregionálních biokoridorů a regionální biokoridory. Ochranné zóny nadregionálních biokoridorů v mapách 1 : 25 000 zobrazovány nejsou. Biocentra jsou znázorněna jako plošné prvky, avšak jejich konkrétní vymezení je obecně (zejména s ohledem na měřítko zpracování) nutno považovat pouze za směrné. Osy nadregionálních biokoridorů a regionální biokoridory jsou znázorněny jako

prvky liniové. V mapovém vyjádření skladebných částí ÚSES obsažených v základní variantě návrhu krajského generelu je navíc barevně rozlišena určitost jejich lokalizace (viz předchozí kapitola).

Součástí tematického obsahu návrhových map 1 : 25 000 je dále rozlišení dílčích variant řešení návrhu ÚSES, zvýraznění oproti ÚTP R+NR ÚSES nově navržených, výrazně změněných či zrušených skladebných částí nadregionálního a regionálního ÚSES (s rozlišením příslušného typu změny) a číselné označení lokalit popisovaných změn, odpovídající číselnému označení v textové zprávě.

Závěr

Skutečnost, že krajský generel nadregionálního a regionálního ÚSES byl vytvořen pro celé území kraje na jednotné srovnávací bázi (formální i věcné), umožňuje sledování jednotné koncepce ochrany a realizace nadregionálního a regionálního ÚSES jako spojitého funkčně prostorového systému ve všech částech kraje.

Návrh vymezení nadregionálního a regionálního ÚSES podle krajského generelu byl jako zásadní územně plánovací podklad začleněn do souběžně zpracovávané a v současné době projednávané územní prognózy Jihomoravského kraje.

K základním úkolům pro následující období patří především schválení předložené koncepce nadregionálního a regionálního ÚSES v rámci územní prognózy Jihomoravského kraje a její uplatnění ve zpracovávané koncepci ochrany přírody a krajiny Jihomoravského kraje. Schválenou podobu nadregionálního a regionálního ÚSES je třeba dále rozvíjet, a to jednak formou aktualizace vytvořených dat a jednak doplňováním o data nová, k nimž patří zejména stanovení a postupné zpřesňování rámců pro vymezení jednotlivých skladebných částí nadregionálního a regionálního ÚSES (včetně ochranných zón NRBK). V návaznosti na schválenou a postupně zpřesňovanou podobu nadregionálního a regionálního ÚSES je pak potřeba provést i nezbytné úpravy a změny ve vymezení místního ÚSES.